

תפילות כל פה

תפילות שנכתבו לקראת תהליך ההתנתקות (קיץ תשס"ה) ובעקבותיו

דליה שרה מרקס

עשרה לשונות נקראת תפילה: זעקה, שוועה, נאקה, נקראת בצר, וקריאה, נקראת רינה ופגיעה, נקראת נפול, נקראת פילול, נקראת עתירה, נקראת עמידה, נקראת חילוי, נקראת תחינה (על-פי ספרי דברים, כו)

בכל הדורות פנו יהודים לאביהם שבשמים בבקשם מענה והבנה לקורותיהם ולמאורעות חייהם. השפה שבאמצעותה שטחו את כאביהם, חרדותיהם ותקוותיהם לפני הקדוש ברוך הוא היתה התפילה. התפילות שנושא האדם הרליגיזי ממשמעות את המציאות שלו ונותנות מובן להווייתו ולחוויותיו. באמצעותן הוא מסביר את מציאותו לעצמו, לבוראו ולסובבים אותו, לעתים מתוך קבלת הדין, לעתים מתוך תחינה או אף התרסה. תפילות חדשות נוצרות תדיר ותפילות ישנות מקבלות משמעויות חדשות לנוכח תמורות העתים.

תפילות תלויות אירוע (event specific prayers), דהיינו תפילות שהן מענה לאירועי המקום והזמן, נוצרו והתקיימו במרוצת השנים בצד תפילות הקבע והחובה שהיו נהוגות בעם ישראל. תפילות אלו, אף שמבחינה הלכתית מעמדן אינו מגודר ומקובע, היו ועודן יקרות ואהובות, שכן הן ביטאו בדרכים ישירות ומיידיות את צורכי

הרבה ד"ר דליה
שרה מרקס מלמדת
ליטורגיה בהיברו
יוניון קולג'
ובאוניברסיטה
העברית בירושלים

* סמוך ליום השנה להתנתקות נכתבו והופצו עוד קינות ותפילות, מקצתן נכתבו על-ידי רבנים ומקצתן על-ידי אנשי שורה. אלה לא נכללו במאמר הזה שעוסק בליטורגיה שנכתבה בסמוך לתהליך עצמו. נציין כאן, שהמסקנות שעלו מן העיון במאמר, מקבלות אישור וחיוק מן העיון בתפילות החדשות.

השעה ואת שמחותיהם, מכאוביהם וחרדותיהם של ישראל. התפילות האירועיות משקפות שלב ליטורגי קדום יותר מאשר הליטורגיה הממוסדת. תפילתו של יעקב בברחו מעשו (בראשית לב, י-יג), תפילתו של משה על מרים (במדבר יב, יג) ותפילתה של חנה בשילה (שמואל א, א, יא-יג) הן דוגמות אחדות לקדמותן של אלה.¹

טקסטים ליטורגיים מן הסוג הזה משקפים את היחס החי של ישראל לאביהם שבשמים ולרתיות שלהם עצמם. בחינת תפילות אירועיות הנכתבות סביב אירוע ממוקד או בתקופה מסוימת עשויה להאיר את עינינו לגבי האופן שבו יהודים חוו את האירוע או התקופה הנתונים או לעסוק באופנים שבהם הם חווים את התפילה, דהיינו את כתיבתה, ביצועה, נמענה (או, כפי שאבקש לטעון, נמנעיה השונים) וכיוצא בזה. מאמר זה יתמקד בבחינה השנייה, מכאן שנבקש לבחון נושא שהנו פוליטי ביותר בכלים שאינם פוליטיים במובן הרגיל של המילה.

כשם שבעקבות אירועים דרמטיים שעברו על עם ישראל נכתבו תפילות ותחינות,² כך גם אירועים בני-זמננו זוכים לתגובות ליטורגיות.³ תפילות רבות נכתבות כתגובה לאירועים ולמהלכים במציאות הישראלית, גם אם יש המבקרים תופעה זו בחריפות.⁴ בהקשר זה יש להבין את העשייה הליטורגית הנרחבת שתהליך ההתנתקות של מדינת ישראל מגוש קטיף ומצפון השומרון בקיץ תשס"ה היה גורם וזרו לה, ומאמר זה בא לעסוק בעשייה הזאת.

לפני שניכנס בעובי הקורה של התפילות שנכתבו בהקשר של תהליך ההתנתקות בקיץ האחרון, אבקש למנות קווי אופי של תפילות אירועיות, כדי שאלה יתנו מסגרת לדיוננו.

1 ראו בעניין זה Moshe Greenberg, *Biblical Prose Prayer*, Berkeley 1983.
 2 דוגמה ליצירה ליטורגית ולחדשנות ריטואלית שבאו כתגובה להוויית החיים של היהודים אפשר לראות בתקופה שלאחר הפרעות ביהודי ארצות הריין באשכנז במהלך מסע הצלב הראשון (גזרות תתנ"ו). בתקופה זו נוסדו מנהגי אבלות רבים, ובכללם אמירת קריש יתום והדלקת נר נשמה, אזכרת נשמות קהילתית ואישית, תפילת 'אב הרחמים' ורשימה ארוכה של פיוטים וקינות. ראו בעניין זה יצחק זימר, 'גזרות תתנ"ו בספרי המנהגים בימי הביניים ובעת החדשה: יצירה והתפשטות של טקסי האבלות', יום טוב עסיס, מיכאל טוך, ג'רמי כהן, אורה לימור ואהרון קינר (עורכים), יהודים מול הצלב: גזרות תתנ"ו בהיסטוריה ובהיסטוריוגרפיה, ירושלים תש"ס, עמ' 157-170; Solomon Freehof, 'Hazkarat Neshamot', *Hebrew Union College Annual*, 36 (1966), pp. 179-189.

3 כדוגמה לכך אפשר להביא את התגובה הליטורגית לאירועי הטרור באחד עשר בספטמבר בארצות-הברית, שבאה לידי ביטוי לא רק בשפע של תפילות, מדיטציות וכוונות, אלא גם בכך שטקסי ריפוי (Healing Services) התעצבו מאז כסוגה ליטורגית עצמאית, אשר זכתה לפרקטיקה נרחבת בקרב בני דתות שונות.

4 יואל רפל, העוסק בנוסחים של התפילה לשלום המדינה ובגזרותיה, אמר על תפילות שנכתבות כתגובה לאירועים ממוקדים, שיש בהן "הפקעת הקדושה של התפילה" כי יש בה סכנה שהתפילה תהפוך "לעיתון יומי גרוע וגרוע מכך – להפוך לסלע מחלוקת פוליטי בתוך בית הכנסת, שאמור להיות בית תפילה ולא מועדון לזיכרון פוליטיים" ('הפוליטיקה של התפילה', הארץ, 8.5.2005). אישיות חרדית התבטאה במאמר זה בעילום שם בחריפות רבה עוד יותר וטענה שמדובר ב"עבודה זרה". יצחק פרנקנטל כתב לי מדוע אינו רואה בטקסט שחיבר בעקבות ההתנתקות (ושיבא להלן) תפילה, באמרו: "כתיבת תפילה צריכה לבוא ממקום טהור לחלוטין, נטול אינטרסים בצורה מוחלטת ומתוך התחברות שלמה לבורא עולם ... חשוב לנו לזכור בכל עת, כי אנחנו עובדים את הקב"ה ולא הוא עובד בשבילנו". פרופ' אביגדור שנאן עמד על כך שגם תפילות הנראות בעינינו בלתי פוליטיות, נוצרו מלכתחילה ככאלה. כדוגמה לכך הוא מביא את ברכת המינים בתפילת העמידה, שנוצרה כדי לענות על מציאות חברתית תרבותית קונקרטי (הארץ, שם).

קווי אופי של תפילות אירועיות ותכונותיהן

1. תפילות אלו הן יצירת אדר־הוק, הן נכתבו כתגובה לאירוע או למציאות מסוימים. על כן תוחלת החיים שלהן היא במקרים רבים קצרה למדיי והן אינן נוטות להיכנס לסידורי התפילה.⁵ מבחינה זו דומות התפילות האירועיות לספרות בת־חלוף (Ephemer), בדומה לספרות העיתונאית.⁶
2. במקרים רבים יוצריהן של תפילות מן הסוג הזה הם אישים רבניים או מנהיגים, דבר המסייע לסמכותן ולתהודתן.⁷ במקרים אחרים אלה הם אנשים מן השורה שכתבו את אשר על לבם (ולעתים בעילום שם).
3. העובדה שתפילות אירועיות נכתבות כתגובה לאירוע או למצב, גורמת לכך שממד המהירות של כתיבתן הוא חשוב (וגם בכך הן דומות לכתיבה עיתונאית). לעתים באה המהירות על חשבון איכות ההבעה או דקות הביטוי; לעתים הכתיבה המיידית והלא־מהוקצעת היא מודעת ונעשית מתוך בחירה כחלק מן האמירה הליטורגית.
4. העובדה שבמקרים רבים לא גורמים מוסמכים ומקובלים הם אלה המפרסמים את התפילות האירועיות, מביאה לכך שאין בידינו אינדיקציה להתקבלותן של התפילות, למידת תפוצתן ולהיבטים הביצועיים הכרוכים באמירתן (לדוגמה, האם הן נאמרות במניין בתפילות הקבע וכיו"ב).
5. תפילות נכתבות בדרך כלל על־ידי אלה הנזקקים לתפילות, אי לכך נצפה למצוא מענים ליטורגיים בקרב חוגים שבניהם מתפללים.⁸
6. בטקסטים מן הסוג הזה נוכל למצוא לעתים שטטוש גבולות בין טקסט שנכתב כתפילה ומתוך כוונה שייתפס ויעמוד לשימוש ככזה, ובין טקסטים שנכתבו כשירים או כגילויי דעת המשתמשים בלשון ליטורגית (מסיבות שיידונו בגוף המאמר), ויכוננו כאן פרא־ליטורגיים. כמו כן, ישנם טקסטים העושים שימוש (לעתים פְּרודי) בלשון

- 5 יש גם מקרים שבהם תפילות שנכתבו כתפילות אירועיות נקבעו לדורות. דוגמה לכך היא תפילת 'אב הרחמים', שנכתבה ככל הידוע לנו בעקבות פרעות תנ"ו ועתה היא נקראת ברוב בתי הכנסת האשכנזיים ברוב שבתות השנה (וראו לעיל, הערה 2). מקרים כאלה הם כמובן מיעוט שבמיעוט.
- 6 כאן יש להעיר על קלות הפצת החומרים בעידן האלקטרוני. מה שהיה אורך בעבר זמן רב מתקצר כיום עד מאוד, כשבחליצת כפתור אפשר להעביר חומר למספר בלתי מוגבל של אנשים באמצעות הדואר האלקטרוני או פרסום באינטרנט. רב דתי לאומי הלין בפניי על שיש אנשים המראים לעיתונאים טקסטים שכתבו לפני שהם מראים אותם לרב, כך שפרסום של טקסט ליטורגי באמצעי התקשורת אינו ערובה למידת תפוצתו או ביצועו.
- 7 בהקשר הזה יש לציין את התפילות האישיות שנאמרו "בתר צלותא" והמצוטטות בתלמודים (ברכות טז, ע"ב – יז, ע"א; ירושלמי, ברכות ד, ב). יופיין של אלה וסמכותם של אומריהן גרמו להן להיכנס לסידור בהקשרים שונים. למשל, תפילתו של מר בריה דרבינא ("אלהי נצור לשוני מרע...") נאמרת בסיום תפילת העמידה, ותפילתו של רב ("הרמה"א שתתן לנו חיים ארוכים..."), בבלי, שם) נאמרת בכרכת החרדש.
- 8 רוב התפילות, התחינות והטקסטים הליטורגיים שנכתבו בהקשר דידן, דהיינו של תהליך ההתנתקות, נוצרו בקרב חוגים המתנגדים לו (אם כי יובאו כאן גם תפילות התומכות בתהליך). דבר זה נובע משתי סיבות עיקריות: א. רבים מן הנמנים עם חוגי הימין הם מלכתחילה אנשים מתפללים; ב. תחושת הדחיפות והלחץ, שבאה לידי ביטוי בתפילות, משקפת את אלה שתחושותיהם לגבי תהליך ההתנתקות היו חריפות במיוחד.

התפילה ובסממניה, ללא כוונה שאלה יבואו לידי שימוש ליטורגי או פרא-ליטורגי. במאמר זה, הם יכוננו טקסטים פסבדו-ליטורגיים.

7. אמירת תפילה היא גם ביצוע פעולה.⁹ על כן יש לבחון את ההיבטים הביצועיים (performative aspects) שלה. לדוגמה, יש בתפילה היבט של הצהרה. הנמען הראשוני של תפילה מעצם הגדרתה הוא האל, אבל יש בה בתפילה גם שיח פנימי של המתפלל עם עצמו¹⁰ ועם הקהילה שהוא חלק ממנה. בתפילות מן הסוג שיידון כאן בולטים במיוחד הריבוי והגיוון של נמעני התפילה – אמירת תפילה בעלת אופי פוליטי מעמידה את אומרה בתוך קהל מסוים שהוא לו בעל ברית, ובאותה מידה כמעט ממוענת תפילתו כלפי אלה שאינם נמנים עם מחנהו. לעתים יבחרו דוברים להגיב לבני דבבם, כפי שנראה להלן, בלשון תפילה.

8. היות והמדיום של תפילה נתפס כמקודש, חזקה על רגשות עזים של כעס, אכזבה או תסכול שיעברו מידה של עידון וסובלימציה כשהם באים לידי ביטוי במדיום של תפילה או טקסט הדומה לתפילה, ועל כן הם יהיו שונים מסוגות ביטוי אחרות כמו כרוזים, נאומים, דרשות וכיו"ב.

סקירת טקסטים ליטורגיים שנכתבו בעקבות תהליך ההתנתקות

את מגוון הטקסטים שנכתבו בהקשר של תהליך ההתנתקות אפשר לחלק לשלוש קטגוריות עיקריות מבחינת הפונקציה שלהם:

א. טקסטים ליטורגיים במובן המלא, אשר נכתבו כתפילות ואשר יוצריהם ייעודם להיאמר כתפילות.

ב. טקסטים פרא-ליטורגיים, דהיינו טקסטים המלווים תפילה או הנוצקים בדמותם של תפילה או פיוט, ומצטטים מהם באופן הבא להעניק להם סמכות ועוצמה. הם אמורים להיאמר בסמיכות לתפילה או בהקשרים ליטורגיים אבל לאו דווקא כתפילות.

ג. טקסטים פסבדו-ליטורגיים, אשר בנויים במתכונת של תפילה, אבל כותביהם לא ייעדו אותם להיות בשימוש ליטורגי ממש. פעמים רבות תכלוט בהם בחינה של התרסה, הפגנתיות ואף ממדים פרודיים או סאטיריים.¹¹

9 John Langshaw Austin, *How to Do Things with Words*, Cambridge 1962. על דיבור פרפורמטיבי בהקשר של תפילות ישראל ראו: אורי ארליך, 'כל עצמותי תאמרנה': השפה הלא מילולית של התפילה, ירושלים תשנ"ט.

10 ואולי משום כך בחרה העברית בשימוש בפועל בבניין הרפלקסיבי 'התפעל' לצורך ציון פעולה התפילה.

11 הטיפולוגיה המוצעת כאן אינה מוחלטת, טקסט מסוים יכול להיראות לקורא אחד כליטורגי ולאחר כפרודי או אפילו לעגני. עד כמה שהיה אפשר נזקקתי בעניין זה לכותבים ולכוונה שעמדה לנגד עיניהם בעת חיבור הטקסט. לאחר הסקירה הזאת אבקש להציע הערכה טיפולוגית ניסיונית של טקסטים אלו ודומים להם.

בדיקה מדוקדקת של תפילות אירוועיות שהן טקסטים ליטורגיים שנכתבו כתגובה לתהליך ההתנתקות, עשויה לפרוש תמונה רבת-אנפין של התייחסויות, לא רק פוליטיות, אלא גם פואטיות, רליגיוזיות ותאולוגיות.

יש לזכור שהתופעה העומדת לדיון עודה בהתהוותה. מטרתו של מאמר זה היא להעריך באופן ראשוני את החומר.¹²

א. טקסטים ליטורגיים

בין הטקסים שנכתבו כתפילות והמעידים על עצמם ככאלה, אבקש למנות שתי קטגוריות: האחת, תפילות שלשונן ועניינן נסמכים על התפילה לשלום מדינת ישראל; השנייה, תפילות שנוצרו כדי להיאמר בעת תהליך הפינני עצמו.

1. תפילות הנסמכות על התפילה לשלום המדינה

התפילה לשלום המדינה נאמרת באופן מסורתי במסגרת התפילות לשלום הקהל הנאמרות לאחר קריאת ההפטרה בשבת, ולמעשה היא שייכת לסוגה הליטורגית של תפילות לשלום המלכות.¹³ בבסיסה של התפילה הזאת מצויה הבעת הזדהות עם

12 כמה עניינים מתודולוגיים: 1. כאן יידונו רק תפילות שנכתבו לקראת תהליך ההתנתקות ולא נדון בתופעת התפילה בכלל בתקופה זו. במרכז הדיון יעמדו טקסטים ליטורגיים ולא הבחינה של היקף ביצועם, אופן ביצועם והתקבלותם; 2. מאמר זה אינו מתיימר לדון בכל התפילות שנכתבו בהקשר של ההתנתקות. בעידן האינטרנט תהא יומרה זו בלתי מציאותית. תקווה היא שהיריעה שתיפרש כאן תהא רחבה מספיק כדי לאפשר הערכה ראשונית של החומר, ומוכן שבטווח זמן ארוך יותר יהיה אפשר להעריך הערכה שלמה וממצה יותר את החומר הנדון; 3. חזקה על קוראי המאמר שישאלו את עצמם מה ההבדל בין טקסטים שהובאו כאן ובין טקסטים הנמנים על סוגות שונות למדיי כמו שיר, פיוט, דרשה, שיעור, יומן או – במקרה של תפילות הבאות לענות על אירוועי השעה – נאום או כרוז פוליטי. על אף נחיצותה של הגדרת המונח 'תפילה', אני מבקשת לעקוף לפי שעה עניין זה ולהשאירו בעינו. כהגדרת עבודה אתיחס לטקסטים כאל תפילות, במידה שיוצריהם ו/או מבצעייהם רואים בהם טקסטים ליטורגיים. בהקשר זה יש לברוק, אם כן, אם ההיוקקות ללשון התפילה או ללשון הפיוט היא בבחינת יצירת קומה שנייה של טקסט היונק סמכות ורצינות מן הטקסט הליטורגי שאותו הוא מצטט, או שמדובר במהלך פרשני או אחר; 4. המאמר אינו מבקש לתת את הדעת על השאלה ההלכתית אם מותר לחבר תפילות חדשות ובעיקר על נושאים שנויים במחלוקת ואם דבר זה הוא רצוי, וכן לא על השאלה התאולוגית אם ייתכן ששומע תפילות כל פה יאזין לתפילות סותרות וייעתר להן; 5. טקסטים מן הסוג הזה נכתבים תדיר בחופזה ולעתים על-ידי מי שאינם אמונים על כתיבה ספרותית או ליטורגית. על כן יש לקחת בחשבון כי מקצת הטקסטים שיידונו כאן אינם עומדים בקריטריונים ספרותיים או אמנותיים מקובלים וכי איכות אמנותית ועידון טקסטואלי וליטושו לא היו שיקול בהכללה של טקסט בדיון (יתר על כן, יהיה מי שיטען אולי שדווקא חוסר הליטוש והעידון הספרותיים מעידים על כתיבה מיידית ולא מתוכנת); 6. למותר לציין שהמאמר לא יעסוק בהערכת האירוועים הפוליטיים, הקשרם, תוצאותיהם, השלכותיהם וכיו"ב, אלא יתמקד בתגובות הליטורגיות המגוונות אליהם; 7. הקוראים מתבקשים לקחת לתשומת לבם שהיות ומדובר בטקסטים טעונים למדיי, הלשון של מקצתם חריפה ואף בוטה ועל כן עשויה חלילה לפגוע ברגשות הקוראים. לא צנורת ולא מחקתי (אם כי במקרים קיצוניים בחרתי שלא להביא טקסטים מסוימים).

13 על אודות התפילה לשלום המדינה, מחברה, נוסחיה ופולמוסים הקשורים בה ראו: אהרן ארנר, פרקי מחקר ליום העצמאות, רמת-גן 1998, עמ' 176-200; Joseph Tabory, 'The Piety of Politics: Jewish Prayers for the State of Israel', Ruth Langer and Steven Fine (eds.), *Liturgy in the Life of the Synagogue: Studies in the History of Jewish Prayer*, Eisenbrauns 2005, pp. 225-246.

מדינת ישראל ואמונה בכך שלא רק שכינונה וקיומה הם תופעות חיוביות ורצויות, אלא שהמדינה היא בבחינת אתחלתא דגאולה כפי שמתבטא בלשון "ראשית צמיחת גאולתנו"¹⁴. תהא הבנה של היגד זה אשר תהא, עולה ממנו התייחסות אמונית למדינה וקביעה שיש לה משמעות רליגיוזית.¹⁵ אמירת תפילה זו, שהיא הצהרת אמונים ומחויבות למדינת ישראל, הפכה במשך השנים לאבן בוחן לאבחון זהות של יחידים וציבורים. מגזרים אחדים שינו מלשונה כדי להתאימה לרוח הקהילה האומרת אותה,¹⁶ אחרים חיברו נוסחים חלופיים.¹⁷

התפילה לשלום המדינה מבטאת לא רק נאמנות למדינה, אלא גם נאמנות ל"ראשיה, שופטיה ונבחריה". אי לכך, בעיני רבים הפכה תפילה זו לאקט פוליטי ממדרגה ראשונה, כאשר מתפללים חשו קושי להתפלל לשלום המדינה ומנהיגיה בתקופות שאלה לא פעלו באופן ראוי לדעתם, בעיקר לאחר החתימה על הסכמי אוסלו.¹⁸ כאן יידונו שלושה נוסחים ליטורגיים חדשים שנוצרו בהקשר הספציפי של תהליך ההתנתקות.¹⁹

14 הסוגיות התאולוגיות העולות מן המטבע "ראשית צמיחת גאולתנו", וכמוהן שאלות הקשורות להכללתה בתפילה וזהות טובעה, נידונות במאמרו של תבורי (לעיל, הערה 13), עמ' 235-238.

15 יוצרי התפילה בחרו במודע שלא להשתמש בשם האל בתפילה לשלום המדינה, בין היתר משום שהיא באה להיות ממלכתית ולפנות גם לחוגים שאינם אמוניים, אבל יש בה פנייה ברורה כלפי שמיא ("אבינו שבשמים, צור ישראל וגואלו") בלשון הלקוחה מן המסורת. מטבע הלשון "צור ישראל" נתפש כניטרלי יחסית ואפשר לראות בו גם פנייה לא רליגיוזית, והוא בא לידי שימוש במגילת העצמאות.

16 פְּחוּגִים אַחֲרֵים שֶׁל הַצִּיּוֹנוֹת הַדְּתִית הוּצַע לְהַמִּיר אֶת "וּשְׁלַח אֹרֶךְ וְאַמְתָּךְ לְרֵאשִׁיה שְׂרִיָּה וְיוֹעֲצִיָּה" בְּמִירָה: "וְהַעֲמֵד בְּרֵאשֵׁה אֲנָשֵׁי חֵיל יִרְאִי אֱלֹהִים וְתִקְנֶם בְּעֵצָה טוֹבָה מִלְּפָנֶיךָ". הֶרֶב מִשֶּׁה צָבִי נִרְיָה נֶהַג כִּכֵּל הַנְּרָאָה בְּתַקּוּפָה מְסוּיֵמֶת לֹמֵר כֵּךְ: "וְהִגֵּן עֲלֵיהָ מִפְּנֵי רֵאשִׁיָּה, שְׂרִיָּה וְיוֹעֲצִיָּה". רֵאָו אֲרַנְדֵּר (לְעֵיל, הַעֲרָה 13), עִמ' 200; תְּבוּרִי (לְעֵיל, הַעֲרָה 13), עִמ' 244.

17 בתור דוגמה לנוסחים חדשים של התפילה לשלום המדינה יובא קטע מתוך התפילה שחיבר הרב עפר שבת בית הלחמי, רב הקהילה של התנועה ליהדות מתקדמת בצור הדסה:

אָנָּה, בְּכַח גְּדֻלַּת יְמִינֶךָ,
פָּרַסְתָּ עַל מַגְיַי אֲרָצְנוּ אֶת סֶפֶת שְׁלוֹמֶךָ
שָׂא כַפְּךָ עֲלֵיהֶם וְהַצִּילֵם,
מִכָּל צָר וְאוֹרֶב וּמִכָּל קְלִיעַ מִבְּקֶשׁ נַפְשָׁם.
תֵּן פְּהֶם עֹז וְלֵב, לְהַבְחִין בֵּין אוֹיֵב וְאוֹהֵב
בֵּין בְּנֵי בְּלִיעַל לְבֵין בְּנֵי אַבְרָהָם.
אָנָּה, בְּכַח גְּדֻלַּת יְמִינֶךָ,
שָׁמַר עַל מְדִינַת יִשְׂרָאֵל, בְּתֶךָ אֲשֶׁר בְּחַרְתָּ,
לְמַעַן נִגְדִיל שְׁמֶךָ בֵּין כָּל בְּנֵי עוֹלָם,
אָנָּה בְּכַח,
אָנָּה,
בְּלִי כַח.

תפילה זו פורסמה בספר הזה: עפר שבת בית הלחמי (עורך), אל הלב: תפילות לעת מצוא, ירושלים תשס"ה, עמ' 43.

18 כְּרוּגְמָה לְהַתְּמוּדוּת עִם קוּשֵׁי הָעוֹלָה מֵאַמִּירַת הַתְּפִילָה בְּמִצַּב שֶׁל אִי-הַסְּכֵמָה פּוֹלִיטִית עִם מִמְשַׁלַּת יִשְׂרָאֵל יוֹבָאוּ דְּבוּרֵי שֶׁל הֶרֶב שְׁלֵמָה אֲבִינוּ. הֶרְבְּרִים הוּבָאוּ בְּעִלּוֹן שֶׁל בֵּית-אֵל (פְּרִשְׁתָּ לָךְ לָךְ, תַּשְׁס"ג) וְהֵם מְצוּטְטִים בְּאֶתֶר 'כִּיפָה' <http://www.kipa.co.il/education/show.asp?id=1806>: "כֹּאשֶׁר בֵּין שַׁחֲרִית לְמוֹסָף, שְׁלִיחַ הַצִּיּוֹר אֹמֵר תְּפִילָה לְשֵׁלּוֹם הַמְּדִינָה זֶה הֵרַגַע הַמְּאוּשֶׁר בִּיּוֹתֵר שְׁלֵי בְּשִׁבְעָה ... אֲנִי קָם כְּמוֹ קַפִּיץ וְלֹא מִשְׁנָה אֶף מִיָּלָה ... וְלֹא אֶפְסִיק כִּי זֶה הַמְּדִינָה שְׁלֵי וְאֵין לִי אַחֲרָת. וְזוֹ הַמְּשַׁלָּה שְׁלֵי, כֵּן זֶה הַמְּשַׁלָּה שְׁלֵי ... יֵשׁ לִי צֵעֵר נוֹרָא בְּגַלְלָה, אֲבָל זֶה הַמְּדִינָה שְׁלֵי".

19 עַל צִדְרִים פּוֹלִיטִיִּים שׁוֹנִים הַקְּשׁוּרִים בְּתְּפִילָה לְשֵׁלּוֹם הַמְּדִינָה, רֵאָו אֲרַנְדֵּר (לְעֵיל, הַעֲרָה 13), עִמ' 195-200; תְּבוּרִי (לְעֵיל, הַעֲרָה 13), עִמ' 242-246, וְרֵאָו גַּם לְהַלֵּן.

1. תפילה לשלום ההתיישבות, מאת הרב חנן פורת

אבינו שבשמים צור ישראל וגואלו,
 בָּרַךְ אֶת בְּנֵיךָ אֱהוּבֵיךָ הַיּוֹשְׁבִים בְּכָל מְרַחְבֵי אֶרֶץ קְדֻשְׁךָ
 וּמְחוּנְנִים אֶת עַפְרָה, מְגֹבב וְעַד גּוֹלָן וּמִיַּרְדֵּן וְעַד יָם
 וּבְהֶם בְּנֵיךָ הַיְקָרִים הַנִּצְחָזִים בְּמִסִּירוֹת וּבְהַתְמַדָּה –
 בְּחַבְלֵי יְהוּדָה, שׁוֹמְרוֹן וְחֶבְל עֲזָה

אָבִינוּ מִלְפָּנֶיךָ, הַשָּׁב שְׁבוֹת עִמּוֹ וּמְשִׁיב בְּנִים לְגִבּוֹלָם.
 אָנָּה חֲזַק אֶת רוּחֶם וְאָמֵץ אֶת לִבָּם, לְעֵמֵד אִיתָן
 נֹכַח אוֹיְבֵינוּ הַקָּמִים עֲלֵינוּ לְבַקֵּשׁ אֶת נַפְשֵׁנוּ.
 וְאִף כָּל הַחוֹשְׁבִים עֲלֵיהֶם רְעָה לְעַקֵּר בְּנִים מְגִבּוֹלָם
 מְהֵרָה הַפֵּר עֲצָתָם וְקַלְקַל מַחְשַׁבְתָּם
 לְמַעַן יִחְלְצוּן יְדִידֶיךָ וַיֵּשְׁבוּ לְבִטָּח בְּאַרְצָם.

רְבוּנוּ שֶׁל עוֹלָם, הוֹדֵעַ שֵׁישׁ לָךְ אֱהוּבִים בְּעוֹלָמְךָ,
 וְקַיָּם בְּנוֹ אֶת הַדְּבָר שֶׁהִבְטַחְתָּנוּ עַל יְדֵי עֲמוּס נְבִיאֶךָ
 "וַיִּנְטְעֵתִים עַל אֲדָמְתָם וְלֹא יִנְתָּשׁוּ עוֹד מֵעַל אֲדָמְתָם" (עמוס ט, טו)
 מְעַתָּה וְעַד עוֹלָם.

תפילה זו חוברת טרם תהליך ההתנתקות, אך היא ראויה להימנות בין הטקסטים שנכתבו בהקשר זה, שכן עיקרה בקשה לשמירת המתיישבים "בחבלי יהודה, שומרון וחבל עזה" והתחינה שיש בה כלפי שמיא להימנע ממצב של "לעקר בנים מגבולם". התפילה המקורית עוסקת בעיקר במדינת ישראל וב"ראשיה, שריה ויועציה", ואילו תפילה זו עוסקת בארץ ישראל וב"בניך אהוביך היושבים בכל מרחבי ארץ קדשך"; התפילה לשלום המדינה היא כללית ועוסקת במגוון של נושאים (חיוזק מגני הארץ, שלום בארץ, קיבוץ גלויות, ייחוד הלכות, בקשת משיח ועוד), ואילו התפילה של הרב פורת ממוקדת בבקשה לשלום ההתיישבות והמתיישבים.

2. תפילה לשבת וחמו (התשס"ה), מאת הרב אברהם גיסר, רב היישוב עפרה

אבינו שבשמים, צור ישראל וגואלו.
 בָּרַךְ אֶת מְדִינַת יִשְׂרָאֵל רֵאשִׁית צְמִיחַת גְּאוּלְתָּנוּ,
 וּזְכֵנוּ שִׁיהִיו שְׂרִיָּה, רֵאשִׁיָּה וְיוֹעֲצִיָּה עוֹשִׂים רְצוֹנְךָ,
 וְתִקְנֵם בְּעֵצָה טוֹבָה וְיִשְׂרָה מִלְפָּנֶיךָ.
 שְׁלַח אוֹרֶךְ וְאִמִּיתֶךָ אֶל אַבְלֵי צִיּוֹן וִירוּשָׁלַיִם,
 וְתוֹלִיכֵנוּ כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל מִהֲרָה קוֹמְמִיּוֹת בְּאַרְצָנוּ.
 כּוֹנֵן רוּחַם וְזִקְוֶף קוֹמְתָם וְנַחֲמָם מִיְגוֹנָם, כְּכַתוּב עַל יְדֵי עַבְדֶּיךָ הַנְּבִיאִים:
 "נַחְמוּ נַחְמוּ עִמִּי יֹאמֵר אֱלוֹקֵיכֶם" (ישעיהו מ, א)
 "יִבֶשׁ חֲצִיר נָבֵל צִיץ וְדַבַּר אֱלוֹקֵינוּ יָקוּם לְעוֹלָם" (שם, ח)
 "עַל הַר גְּבָה עָלֵי לֶךְ מִבְּשֶׁרֶת צִיּוֹן הַרִימִי כִכָּח קוֹלְךָ מִבְּשֶׁרֶת יְרוּשָׁלַם,
 הַרִימִי אֶל תִּירָאִי אִמְרֵי לַעֲרֵי יְהוּדָה הִנֵּה אֱלוֹקֵיכֶם" (שם, ט)

יאמר כל אשר נשמה באפו: "ה' אלוקי ישראל מלך ומלכותו בכל משלה".
אמן סלה.

תפילה זו נועדה להיאמר בעצם תהליך ההתנתקות. היא נכתבה מתוך נקודת מוצא שהתהליך אכן יחול ובאה לבקש נחמה וסעד ליגונם של "אבלי ציון וירושלים"²⁰ ולהעניק להם תקווה.²¹ זאת באמצעות שימוש ב"ענייני דיומא" המסורתיים, דהיינו לשון ההפטרה של שבת נחמו. חשוב לציין שבתפילה זו מובעת מחויבות למדינת ישראל וראייתה כ"ראשית צמיחת גאולתנו". דבר זה בולט על רקע העובדה שסמוך לתהליך ההתנתקות יש מי שקראו לחדול מאמירת התפילה לשלום המדינה.²²

3. תפילה למען שלום בית, מאת מרדכי גילה חבר קיבוץ לביא

אבינו שבשמים, צור ישראל וגואלו,
מלך שהשלום שלו,
ברך את בניך, אוהבי עמם וארצם,
מהם אומרים עת לנטוע, מהם עת לעקור,
מהם אומרים עת לבנות, מהם עת לסתור
ומרבים מחלוקת לשם שמים
אלוקי הרוחות לכל בשר,
אנא, ישר את לבם לאהוב זה את זה ולשמוע זה את דברי זה באהבה,
למען ישכילו להבין שאחת דבר אלהים שנים זו שמעו
ולמען לא יפגעו זה בזה חס ושלום, ולא יפגעו במשרתי העם בכוחות הבטחון,
בין פגיעה בגוף ובממוץ, בין פגיעה ברוח.
ואתה השרה בלב קציני העם ומשרתיו מידת החסד, הרחמים והשלום
ותמנע כל תקלה על ידם.
יהי רצון מלפניך ה' שנהיה כולנו אוהבי שמך, מכבדים את הבריות ומצפים לישועה.
עת זעקה היא לנו, ומצרותינו תושיענו,
שלח מהרה מבשר לקרב רחוקים ולהסיר שנאה מלבבנו, למען ישכון עמך לבטח
בארצו.
שים שלום טובה וברכה עלינו, על כל ישראל עמך ועל העולם אשר יצרת בחסדך,
למען יתקיים במהרה בימינו הכתוב "ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד" (זכריה יד, ט),
ונאמר: ²³אמן.

20 מעניין לציין (מבלי לרמוז לדבר) שהכינוי "אבלי ציון" יוחד לקבוצות קראיות, שהשפיעו במאה העשירית ובמאה האחת-עשרה במנהגי האבלות שלהן לקראת תשעה באב על היהודים הרבניים. ראו בעניין זה יעקב גרטנר, 'תפילות נחם, שעת נחמה והקראים', סיני, פט (תשמ"ט), עמ' קנז-קסד; הנ"ל, 'השפעתם של אבלי ציון על מנהגי ט' באב', בר-אילן, כ-כא (תשמ"ג), עמ' 128-144.

21 מעניין לציין שהמוקד בבקשת הנחמה בתפילתו של הרב גיסר אינו ציון או הקדוש ברוך הוא, אלא אבלי ציון. ראו גרטנר, 'תפילות נחם' (לעיל, הערה 20), עמ' קסב.

22 הדיון בהפסקת אמירת התפילה לשלום המדינה צריך להיעשות כחלק מהזיקוקת לשאלה רחבה יותר והיא היחס הדתי למדינת ישראל מאז תהליך ההתנתקות. ביום העצמאות תשס"ו, הראשון מאז ההתנתקות, ניכרת מבוכה בכל הקשור בהיבטים הרתיים של היום, והדיונים בחוגים אחרים האם יש להמשיך ולומר 'הלל' ולחגוג את יום העצמאות הם דוגמה לכך.

23 התפילה חבורה על-ידי גילה ב"ו בתמוז ופורסמה ברפי פרשת השבוע של תנועת 'נתיבות

תפילה זו, שנוקטת אף היא מטבע הפותח את התפילה לשלום המדינה ו"משוחחת" עימה, נכתבה ערב ההתנתקות (וליתר דיוק במוצאי י"ז בתמוז באותה שנה). מחברה, חבר הקיבוץ הדתי, מקפיד שלא להביע עמדה בשאלה הפוליטית הכרוכה בתהליך ההתנתקות. ליבתה של בקשתו היא החרדה מפני פיצול בעם ובקשת ניהול המחלוקות העמוקות המפלגות את העם מתוך אהבה, מתוך הכרה שכל הצדדים הם "אוהבי עמם וארצם" וכי הם "מרבנים מחלוקת לשם שמים".

לסיכום סקירת טקסטים אלו הנסמכים על התפילה לשלום המדינה אעיר שעצם השימוש בתפילות אלו בפתיח המוכר והטעון רגשית: "אבינו שבשמים, צור ישראל וגואלו" יש בו משום הצהרת נאמנות והשתייכות למעגל, גם אם התוכן שלהן מעיד על קושי ועל התמודדות עם דרכה הנוכחית של מדינת ישראל.

II. תפילות שנועדו להיאמר במהלך תהליך ההתנתקות עצמו

בחלק זה נביא שתי תפילות. את התפילה האחת חיבר הרב שלמה אבינר, ראש ישיבת עטרת כהנים, והיא מיועדת להיאמר כתפילה אישית על-ידי חיילים ושוטרים הנקראים להשתתף בתהליך הפינוי. התפילה האחרת נועדה להיאמר על-ידי משפחה בעצם תהליך ההתנתקות ומיד לאחריו.

1. תפילת החייל/השוטר הקרוע, מאת הרב שלמה אבינר

ריבוננו של עולם, הצילני מיד אחי²⁴ אשר פקד עלי להכות את אחי אם על בנים. ריבוננו של עולם, אתה גלגלת אותי לכאן ועכשיו, הראני את הדרך לעובדך,²⁵ כי מאיפה אקח את השמחה של ארץ ישראל, את השלווה של אהבת ישראל? חזקני נא, חזקני נא, שאהיה אדם ולא רובוט, שלא אעשה מעשה טירוף, שלא אהיה שותף לשלטון של שוחד ותועבה, של שחיתות ופשע. ... ד' אלהי, אל תקריב אותי על מזבח הרוע, נקני משטיפת המוח שיצעקו לעברי נאצי ויודנרט, כי טמא אני מרגיש, בוש מעצמי.

שלום' בפרשת ואתחנן תשס"ה. ראו <http://www.netivot-shalom.org.il/parshheb/vaetchanan8.php>.

24 מטבע לשון זה המצטט את בקשת ההצלה של יעקב מעשו אחיו (בראשית לב, יב) מופיע גם בשיר של אבישר הר שפי שנכתב בעקבות ההתנתקות ובו נאמר:

אלהים של יעקב
אלהי המסרבים למות
אלהי המסרבים להינחם
שמעט ורעים ימיהם
רדופי חיות רעות ומחשכים
אלהים של מי ששורה עם אנשים
ואלהים
קרא לי שם
הצילני נא
מיד אחי

25 בספר ציר כיסופים: תפילות על ארץ ישראל, קיץ תשס"ה (בראש 'שער האמונה') מובאת תפילה

אוי לי אם אפגוש חבר טוב, אוי לי מול ילד צורה בטירוף, מול ילדה מתייפחת בכבי,
 מול עיניה הדומעות של אמא, מול מבט חודר של אבא!
 אוי אחי, אחי, עדיף לי שתרביץ לי, תפצע אותי, תכה אותי.
 עדיף לי למות, להיקבר תחת החול. אם אני לא איש, לא ראוי להיקרא איש,
 עדיף שיטמנו אותי בחול.
 אלהים שלי, האדמה רועדת תחתי, אל נא תשבור את לבי,
 עזרני להיות איש כשר, לא לוותר על ארץ ישראל, ולא לוותר על עם ישראל.
 ריבוננו של עולם, חוס ורחם עלי, כי נשמתי קרועה, עזרני להישאר אנושי,
 כי אחי נטשו את האחוה, ורוצים להכות אחים.
 ד' אלקים, המלמד ידי לקרב ואצבעותי למלחמה – אבל נגד אויבי עמי ולא נגד עמי.
 עזרני לא לפגוע באחי, כמו שהשוטרים היהודים במצרים שהוכו בשביל אחיהם.
 עזרני שהמפקדים שלי יבינו אותי. עזרני שכתוך המדים שלי,
 נשמתי לא תהפוך לנשמה של מחבל אלא תישאר נשמה של יהודי.
 ... ד' צבאות הצילני מן הטירוף הלאומי. שלא ארים יד! שלא אכה שום יהודי!
 שלא אתאכזר לשום יהודי! שלא אכה חלילה יהודי באזיקים!
 שלא אפברק דו"ח על מעצר שקרי כדי לחפות על מעשי, שאתגבר על יצרי הרע.
 ואם יקללוני, למקללי נפשי תידום ונפשי כעפר לכל תהיה.
 פתח לבי ברחמך, וכל הממשלה הרעה הזאת, מהרה הפר עצתה.
 ד' הצילני מיד אחי המצווה עלי לגרש את אחי, כי זה אחי וזה אחי, זה אהובי
 וזה אהובי,
 ואני נתון בתוור, הושט לי יד.²⁶

לקראת תהליך ההתנתקות קרא הרב אבינר לחיילים שלא לסרב פקודה כאשר
 להשתתפות בפניו היישובים.²⁷ בתפילתו הוא מבטא את תחושת הקרע הפנימי והאבל
 של הכותב ושל זה הנזקק לה. הדובר מבקש גם לנהוג באיפוק ולא לאבד שליטה
 במהלך הפינוי. תפילה זו נוקטת לשון דיבורית, שאינה מעובדת ואינה מבקשת ריחוק
 או סובלימציה, זאת אולי כדי להדגיש את המצב הקיצוני והעז שאליו נקלעו אלה
 שאליהם הוא מיעד אותה, מצב שאינו מאפשר את עידון הביטוי.²⁸

ה"משוחחת" עם הלשון הזו של הרב אבינר והרי ראשיתה: "אתה גלגלת אותנו לכאן עכשיו / בכל
 מיני דרכים / כך לפחות הבנתי עד עכשיו / ואני מוכנה לעבוד אם רק / תראה לי איך". כותבת
 התפילה משתמשת באותם מטבעות לשון כמו הרב אבינר, אבל תפילתה אישית ופרטית, אין בה
 זעקה חריפה ואין בה קינה, אלא שימוש בלשון רפלקסיבית המבקשת הדרכה מן הקדוש ברוך הוא.
 על הספר הזה, ראו להלן בהערה 31.

26 תפילה זו פורסמה בעלון באהבה ובאמונה של מכון מאיר בקיץ תשס"ה ונידונה בהרחבה בתקשורת
 (לדוגמה, www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3126765,00.html).

27 ראיון עם הרב אבינר כאשר לעמדותיו בעניין ההתנתקות מובא בספרם של ידידיה מאיר וסיון
 רהב-מאיר, ימים בתומים, תל-אביב 2005, עמ' 127-140.

28 סגנון הביטוי בתפילה זו עומד בניגוד מסוים למאפיין השמיני של תפילות אירועיות שנמנה בראש
 המאמר.

נוכל לומר שאחת הפונקציות של התפילה הזאת היא העלאת קמה.²⁹ חריפות הביטוי והתכנים של תפילה זו (ובעיקר הצגת האפשרות להשוות חיילים ל"נאצים ויודנרט"), העובדה שכותבה הוא אישיות רבנית ידועה והעובדה שהיא הופצה באמצעי התקשורת – כל אלה הולידו תגובות ליטורגיות גם מן הצד התומך בהתנתקות (תגובות אלו יידונו בהמשך).

2. תפילה נוראה ליום הפינוי, מאת הלל כהן

תאולוגיה שונה למדיי עולה מתפילה אחרת שחיבר הלל כהן מתנועת 'בני אברהם'. היא פורסמה באינטרנט ונועדה להיאמר על-ידי המפונים עצמם בעצם הפינוי. כותב התפילה אמר לי שככל הידוע לו, לא נאמרה התפילה הזו בהקשרה המקורי או בכל הקשר אחר.

אבינו שבשמים, צור ישראל וגואלו, מלך שהעולם שלו. אנו מביין שלומי אמוני ישראל (ויאמר שמו ושם אמו, ולאחר מכן שמות ילדיו, ואף האשה תאמר כן) שבאנו לעשות רצונך יתברך ולקיים מצוות יישוב ארץ ישראל בגופנו. אנו מביין שלומי אמוני ישראל שבאנו למקום זה לקומם חורבותיו ולהפריח שממותיו ולקיים מצוות "עלה רש" למען שמך הגדול. אדני צבאות אלהי מערכות ישראל, הנה עומדים אנו עתה בפני גזירה קשה, של עקירתנו מבתינו והרס ישובינו.

ארון העולמים. אתה נתת בליבנו להאמין כי רצונך הגדול והקדוש הוא שנחיה במקום זה, ואף כשיצאה גזירת העקירה סברנו כי אין זה רצונך יתברך אלא שגגה שיצאה מלפני השליט. אך עתה, בראותנו את רבבות צבאות עמך ישראל עומדים סביבנו, מוכנים ומזומנים לעשות רצונך ולהוציאנו מבתינו, מבינים אנו שחוקה חקת, גזירה גזרת ואין אנו רשאים להרהר אחריה. הרי אנו מקבלים על עצמנו ברגע זה ממש לקבל את הדין באהבה, וכפי שקידשנו שם שמים בחיינו כאן, הננו מוכנים ומזומנים לקדש שם שמים ברכים בעזיבתנו. לצאת מבתינו באהבה כדי לקיים רצונך יתברך, ולא לחלל שם קדשך חס וחלילה על ידי מלחמת אחים רחמנא ליצלן, או התנגדות בחוזק יד או ביטוי שפתיים להרע.

משה עבדך אמר לפניך, הנסרתות לאדני אלהינו והנגלות לנו ולבנינו עד עולם. ריבוננו של עולם, גלוי וידוע לפניך שאין אנו יודעים על מה ולמה נגזרה גזרה זו עלינו ועל מה עלינו לעשות תשובה. אדני אדני אל רחום וחנן, תן לנו לב להבין ועיניים לראות ואזניים לשמוע, על מנת שנשכיל להבין את רצונך, כי אין נסתר מלפניך כי למען שמך הגדול דבקנו במצוות ישוב הארץ עד בלי די.

29 ביטוי זה (המבוסס על הלשון ביחזקאל כד, ח) הוצע על-ידי פרופ' אליהו שליפפר לציון תפילות שמטרתן כפולה – לזעוק כלפי שמים ולעורר את הקדוש ברוך הוא לתגובה מחד גיסא ולעורר את הקהל לתגובה רגשית ולפעולה מאידך גיסא.

מה נאמר לפניך יושב מרום ומה נספר לפניך שוכן שחקים הלא הנסתרות והנגלות אתה יודע. יהי רצון מלפניך אדני אלהינו ואלהי אבותינו, שיהיו הייסורים שנתייסרנו כאן, והקברים שכרינו כאן, והבתים שאנו משאירים אחרינו כפרת עוונותינו ועוונות כל עמך בית ישראל. (וכופל ואומר: כפרת עוונותינו ועוונות כל עמך בית ישראל).

(ואוסף כל בני הבית ואומרים כולם כאחד:) רחם נא קהל עדת ישורון סלח ומחל עוונם והושיענו אלוהי ישענו

סלח נא לעוון העם הזה כגודל חסדך וכאשר נשאת לעם הזה ממצרים ועד הנה. ושם נאמר: ויאמר אדני סלחתי כדברך. ויאמר אדני סלחתי כדברך.

(ומסייעים בנשיאת החפצים למשאיות, כבני לוי בשעתם, איש על עבודתו ואל משאו. וכשעולים על רכביהם יאמר:) ויהי בנסוע הארון ויאמר משה קומה אדני ויפוצו אויבך וינוסו משנאיך מפניך.

(וכשמגיעים למחוז חפצם בשלום אומרים:) שובה אדני למנוחתך אתה וארון עוזך (ומברכים שהחיינו בביתם החדש ומודים לשם יתברך שזכו להמשיך ולגור בארץ ישראל).

תפילה זו, הפותחת אף היא בנוסחת הפתיחה של התפילה לשלום המדינה, מכירה בכאב על הצורך לעזוב את הבתים והיישובים, שבהם ישבו מתוך רצון "לעשות רצונך יתברך ולקיים מצוות יישוב ארץ ישראל בגופנו". עם זאת, ניכר בה ביטחון עמוק שהדבר בא מאת הקדוש ברוך הוא, ולא כפי שמתואר בטקסטים אחרים – כגזרה הסותרת את רצונו: "מבינים אנו שחוקה חקת, גזירה גזרת ואין אנו רשאים להרהר אחריה", ועל כן: "הרי אנו מקבלים על עצמנו ברגע זה ממש לקבל את הדין באהבה".³⁰

קבלת הדין אינה מסתיימת בנכונות להתפנות, אלא יש בה בקשה להבין את הגזרה ואת רצון האל. התפילה ממשיכה בלשון הווידוי של יום הכיפורים ("מה נאמר לפניך...") ובבקשת רחמים. בשיחה עם כותב התפילה הוא הבהיר שלדידו יש לראות בהתנתקות הצפויה הזדמנות לחשבון נפש, לעשיית תשובה ולבקשת רחמים (כדוגמת אנשי נינה בספר יונה שתפילתם נענתה).

נימת צידוק הדין מפורשת בהוראה לסייע למפנים בהעמסת החפצים על המשאיות, "כבני לוי בשעתם"(!). העמדה התאולוגית המיוחדת בתפילה זו מתחדדת בסיום התפילה בכרכת 'שהחיינו' ובהודיה "שזכו להמשיך ולגור בארץ ישראל".

תפילה זו בולטת גם מבחינת ההיבטים הביצועיים המפורשים בה. לאורכה זרועות הוראות למקום ולאופן שבו יש לאמרה. היא מיועדת להיאמר בשלושה הקשרים שונים: בחיק המשפחה בבית, עם העלייה על כלי הרכב "וכשמגיעים למחוז חפצם בשלום".

30 דומה שיש להבין את התפילה במסגרת של האמור במשנה: "הצועק לשעבר, הרי זו תפילת שוא" (ברכות ט, ג). שלא כמנהיגים אחרים שביקשו לשכנע את קהלם עד הרגע האחרון שתהליך ההתנתקות לא יתבצע, כותב תפילה זו רואה בו גזרה שנפלה וחוקה עליה שתתקיים, ועתה יש להתמודד עם השלכותיה.

ב. טקסטים פרא־ליטורגיים

בחלק זה נדון בטקסטים אחרים, שככל הנראה לא נכתבו לשם אמירתם כתפילות, אבל נעשה בהם שימוש במטבעות לשון מן התפילה או במבנים ליטורגיים. הבחירה הספרותית להשתמש בלשון כזו יכולה להעיד שזו הלשון הפנימית של הכותב והיא המתאימה והראויה בעיניו לשפוך בה את שיחו בפני בוראו (וקהלו). לא פחות מכך עשוי השימוש בנורמות ספרותיות ולשוניות מוכרות, ידועות ומקובלות להעיד על הרצון להעניק לדברים האמורים מעמד של אותנטיות או סמכותיות ואף של קדושה לטקסט הכתוב. להלן כמה דוגמאות:

1. בספר ציר כיסופים: תפילות על ארץ ישראל³¹ מובאת תפילה הבנויה על הפיוט 'אבינו מלכנו', פיוט מרכזי לימים נוראים בכל מסורת ישראל:³²

אבינו מלכנו, האר פניך אלינו
 אבינו מלכנו, פתח את לבנו
 אבינו מלכנו, ואת השנאה תרחיק
 אבינו מלכנו, שבינתנו יהיה פתוח לאורחים
 אבינו מלכנו, אהבת חנם נטע בלבנו
 אבינו מלכנו, הן בצלם אלהים בראת אותנו כלנו
 אבינו מלכנו, כתבנו בספר אחים
 אבינו מלכנו, כתבנו בספר צדקה ומשפט
 אבינו מלכנו, נא אל תשיבנו ריקם מלפניך
 אבינו מלכנו, כתבנו בספר אהבת חנם
 אבינו מלכנו, שתהא אמת בינותינו

מטבעות הלשון שבהם משתמש נוסח זה לקוחות מהפיוט המסורתי, לעתים בשינוי מילים או משמעות. בפיוט המקורי עיקר ההיגדים עוסקים בבקשת סליחה ומחילה, ואילו כאן עיקר הבקשות הן לרחמים, חסד ופתיחות ביחסים בין בני־אנוש (או שמא בני ישראל). בבסיס של הדברים האמורים כאן מצויה החרדה ממצב של שנאה ופירוד.

2. ח"ש (השם המלא שמור עמי), חייל בשיבת הסדר, חיבר טקסט שניצוק בצלמו של 'אלה אזכרה', פיוט שנכתב במקורו לתשעה באב ונאמר כיום גם אחרי סדר העבודה

31 הספר הזה (בעריכת עדו לוינגר, אלחנן ניר ודבורה רזיאל) יצא לאור לקראת תהליך ההתנתקות בקיץ תשס"ה. השירים והתפילות המופיעים בו נכתבו בסדנאות כתיבת תפילה שקיימו העורכים בתקופה שלפני ההתנתקות. במבוא נכתב: "וכשהלב פצוע וכואב, קרוע בנפתולי אלקים ואנשים, הוא בהכרח ישמיע את קולו, וכמה טוב אם יהיו אלה קולות תפילה ותחנונים" (עמ' 1). התפילה הזאת, כרבות אחרות בספר, מובאת בעילום שם ומפורסמת כאן ברשות העורך עדו לוינגר.

32 הלשון 'אבינו מלכנו' הלקוחה מתחינתו של ר' עקיבא בעת עצירת גשמים (תענית כה, ע"ב) והמכילה את היחס המורכב אל הקדוש ברוך הוא הן כאב מרחם והן כמלך שופט, עומדת בבסיסו של פיוט המצוי (בשינויים מקומיים) בכל הנוסחים של תפילות הימים הנוראים וימי תענית ציבור. במידה רבה עומד הפיוט 'אבינו מלכנו' מבחינת התודעה העממית במרכז העשייה של הימים הנוראים (וראו בעניין זה ספר שבלי הלקט, סדר ראש השנה, סימן רפז).

ביום הכיפורים. לפיט שלו קרא ח"ש 'גם אלה אזכרה'. שלא כמו הפיוט המקורי, שנכתב דורות הרבה לאחר האירועים שעליהם נסוב,³³ הטקסט שלפנינו נכתב בסמוך לתהליך ההתנתקות. להלן מובא חלק ממנו:

אלה אזכרה ואפיל תחנות ובקשות, כי נבגדנו מבית ופצענונו אנושות,
 ויביאו עלינו גזרות קשות, בחרבן כ"ה קהלות קדושות.
 ... פנו השומרונה לבצוע זממים, גרשו מבית גנים גם פדים,
 קבל תפלותינו והמתק הדינים, שמע שועתנו ה' אלקים.
 צרו חילם ביום ארור, היה הר-שומרון במחריביו עטור,
 על זאת בכינו בלב שבור, אברה חמש נפלה גם שאנור.
 קרבו לקברי שמונה וארבעים קרבנות, חללי חללים חללו חלולי החזות,
 עצמותיהם ממנוחת עולמים להגלות, שלחו ידם בעולות תמימות.
 רשעים במקדשות מעט מהרו לפגע, ארבעים בתי כנסיות חשו לגדע,
 אלקים אל נא תמאן לשמע, אל תחוס ומהר חובם לפרע.
 שנים עשר אלפי בית ישראל, גרשו מנחלתך וביתם זר נוחל,
 מלא ברחמים אל אשר הבטחת לרחל, השב בנים לגבולם וכא לציון גואל.
 תפלה נשא אליה ה' האדון, כי לעגו אויבינו לנו ולשכנינו הושמנו מדון,
 בחר לנו את נחלתנו את גאון, אמרי פינו לפניה יהיו נא לרצון.
 על אלה אני בוכיה עיני עיני ירדה מים
 כי רחק ממני מנחם משיב נפשי היו בני שוממים כי גבר אויב:

הכותב הקפיד שהמבנה, החריזה והאקרוסטיכון יהיו תואמים לאלה של הפיוט המקורי. במקום שמותיהם של עשרת הרוגי המלכות ונסיבות הריגתם, מונה המחבר אחד לאחד את שמות היישובים שפוננו, את הקברים ואת בתי הכנסת. בטקסט זה, המביט על תהליך ההתנתקות בפרספקטיבה של חודשים אחדים אחרי התחוללותו,³⁴ המבט מופנה באופן כמעט בלעדי כלפי תיאור העבר הכאוב, ובתוך כך הוא עושה שימוש מתריס ברמזים פוליטיים ישירים (לדוגמה: "בשבת הארי על כס ממשלתו / הבין כי קרב להילכד בשחיתותו / זמם בהתיישבות להמיר משפטו / ובחבל ארץ לתפור חליפתו"). הבחירה המודעת והמפורשת להשתמש בפיוט 'אלה אזכרה' נובעת מהעוצמה הרבה שיש לו בליטורגיה הפניטיטיבית (penitential liturgy), מהיותו אחד הסמלים הבולטים לקידוש השם במוות ומהמקום הדרמטי שיוחד לו ביום הכיפורים. בהמשך הדברים אבקש להראות שאחד היסודות המרכזיים בתפילות על ההתנתקות (מימין ומשמאל) הוא היסוד הפניטיטיבי.³⁵ אלא שבפיוט המקורי מושם דגש על כך שהאסונות

33 גרעיני העלילתי של סיפור עשרת הרוגי מלכות נמצא במדרש איכה רבה (וילנא) ב, ד על הפסוק "בלע ה' ולא חמל" (איכה ב, ב). סיפור המעשה בעשרת הרוגי מלכות מובא בפרוזה בנוסחאות אחדות בספרות המדרש, ראו: אהרן יעלינעק (עורך), היכלות רבתי, בית המדרש, ירושלים 1938, חלק ב, עמ' 64-72; חלק ו, עמ' 19-30, 31-35.

34 בראש הטקסט נכתב: "נכתב ביום י"ב במרחשון, שנת כי תבאו אל הארץ" והוא פורסם באתר היוצרים 'ביכורים' (http://www.kipa.co.il/bikorim/show_art.asp?id=18169).

35 טקסט דומה מבחינת היוקקותו לפיוט השייך לימים נוראים הוא פיוט בשם 'בן אדם', שכתב המשורר נחום פצ'ניק, והרי הבית הראשון והאחרון שלו:
 בן אדם מה לך נדרם קום קרא לאלהיך

קורים בגלל חטאי העם (מכירת יוסף) ובכך יש מעין צידוק הדין, ואילו כאן לא ניכרת הכאה על חטא ואין ממד של תאודיציאה. בשיחה טלפונית ציין בפניי ח"ש שהפיוט לא נכתב במטרה שיבוצע בהקשר ליטורגי, וככל הידוע לו לא נעשה בו שימוש כזה. עם זאת הוא ציין שבחר בפורמולה המסורתית כדי לחזק את הדברים ולשם "הענקת תחושה של חורבן מתמשך", כלשונו.

תמונה שונה למדיי עולה מטקסט שחיברה הרב נעמה קלמן אזרחי מהתנועה ליהדות מתקדמת בישראל ואשר יחתום את הדיון בטקסטים פרא-ליטורגיים שנכתבו בקיץ תשס"ה בהקשר הנדון. טקסט זה הוקרא בבתי-כנסת ליברליים רבים, בעיקר בצפון אמריקה, בתפילות השבת הסמוכה לראשית תהליך ההתנתקות. הנה חלקה הראשון:

"עת ללדת ועת למות

עת לטעת ועת לעקור נטוע" (קהלת ג, ב)

בימים האלה, בזמן הזה, אנו עוקרים.

אנו עוקרים יהודים מעזה

ושותלים אותם בחזרה באדמתה של מדינת ישראל ובלבה.

אנו נעצבים בשל אוכרנם האישי

אך נפעמים לנוכח סיכוי של פתרון צדק.

אנו מתפללים שנשגה בחמלה ובסליחה בחפשונו אחדות.

"עת לפרוץ ועת לבנות

עת לבכות ועת לשחוק" (שם, ג-ד)

בימים האלה, בזמן הזה, בתי כנסת ובתי קברות

עומדים להיעקר, ליהרס ולהיות מועברים.

לו דמעותיהם של אלה שמוצאים עצמם לפי שעה חסרי בית,

ימצאו נחמה ורינה במקומות שיהיו אותות של שלום ורוחה

לכל תושבי אזורנו.³⁶

הוצא מבטן את הכאב
נשם מעל החלומות
הרחק מעל לענינים

שפך שיח דובב הלב
ככה סיגריה מעך הברל
שא עין הבט שחקים

...

מצב הלב והגרון
חלץ מגרונך דמעת רחש
הגבה ירך, צפה לנס
קום קרא לאלהיך

בן אדם תלול המדרון
ילד מלבך צקון לחש
סגר העסק, נעל הביזנו
בן אדם מה לך נדרם

השיר פורסם בציריכסופים, עמ' פב. פצ'ניק בונה את הפיוט שלו על-פי מבנה הפיוט 'בן אדם מה לך נדרם' (מחבר לא ידוע), המבוסס על לשון ספר יונה (א, ו) והפותח את סדר הסליחות של עדות המזרח. בפיוט זה אין התייחסות טקסטואלית ישירה לתהליך ההתנתקות, אבל עצם הבאתו בספר שעניינו תפילות שנכתבו בנושא התהליך ובסמוך לו נותנת לו הקשר כזה, אם כי לא ברמה פוליטית אלא ברמה אישית. המשורר קורא לנמענו לפנות במצוקתו לאלוהיו וליילד מתוכו "צקון לחש" ו"דמעת רחש".

36 תפילה זו פורסמה באנגלית באתר של ארצ"ה, הארגון הרפורמי הציוני האמריקני, וברשות הכותבת תרגמתי אותה לעברית.

בתי התפילה פותחים בציטוטים מדברי קהלת, אשר באים להכניס את תהליך ההתנתקות למסגרת של אירועים היסטוריים רציפים שבהם פועל עם ישראל. דומה שהכותבת מתווכחת, ולו בעקיפין, עם גישות הרואות בתהליך קטסטרופה וראשית חורבן. בדבריה קוראת קלמן לפיוס ולהחלמה ומביעה תמיכה בהתנתקות ובביצועה.

ג. טקסטים פסבדו־ליטורגיים

לצד התפילות שנכתבו בהקשר של ההתנתקות ואולי כמענה להן נוצרו כמה טקסטים המידמים לתפילה בלשונם ובעיצובם. אלה אינם תפילות ואף לא טקסטים פרא־ליטורגיים, אלא טקסטים שמקצתם שואבים את לשונם וסגנונם ואולי גם את סמכותם וכוחם מן התפילה או הפיוט. יש בהם אף כאלה שנכתבו מלכתחילה כתגובה לטקסט ליטורגי. לעתים יהיו חיבורים מן הסוג הזה בעלי אופי מתריס וסטירי. להלן יסקרו שני טקסטים שנכתבו כתגובה לתפילתו של הרב אבינר ושלושה טקסטים העושים שימוש בלשון מגילת איכה, שנקראת בהקשר ליטורגי בתשעה באב.

1. אחד מן הטקסטים שחוברו כתגובה לתפילתו של הרב אבינר (שהוזכרה לעיל) פורסם באינטרנט בעילום שם על־ידי כותב שהגדיר עצמו "חייל מילואים תל־אביבי לפני שירות מילואים". טקסט זה נוצק בדמותה של תפילתו של הרב אבינר, שהובאה לעיל, ומציע תמונת ראי מהפכת לה:

ריבוננו של עולם, הצילני מיד אחי
אשר פקד עלי לשמור על ביתו ומשפחתו
למורת רוחי ולמורת רוח מצפוני.
אוי לי אם אאלץ לעכב פלסטינאים במחסומים,
אוי לי כי אראה אם פלסטינית הרה או ילדה פלסטינית חולה (צורחת בטירוף)
ואאלץ להקהות לכי ולהקשיח מצפוני ולצעוק,
לגדף ולעכב אותם בשמש הקופחת.
ריבוננו של עולם, בצרה גדולה אני, שפלתי עד עפר,
אני חש פושע, הדם אוזל ממני, אני מתפקע מגודל העוול.
איך אוכל לפרוץ דלת של משפחה פלסטינית באמצע הלילה
ולהשפיל את אב הבית מול כל משפחתו?
יהיה לי חור בלבי, אאבד את נשמת.

תיאור מצוקתו של החייל שנקרא לפעילות מבצעית בשטחים בניגוד לרצונו "משוחח" מבחינת לשונו וסגנונו עם המצוקה שחש חייל הבא לעסוק בפניו מתישבי גוש קטיף המובעת בתפילת הרב אבינר, ובתוך כך הוא מהפך את כוונתו של הראשון.

את הטקסט השני כתב חבר הכנסת לשעבר רוני בריזון (שינוי), וגם הוא בא להתמודד עם הטקסט של הרב אבינר. בתכתובת אישית מסר לי בריזון שהוא כתב את הטקסט לעצמו כתגובה מיידית לתפילתו של הרב אבינר שפורסמה בתקשורת:

שמרי נפשי על שלוותך, על ביטחונך בטוב, על אמונך באדם, על תקוותך לעתיד.

עזרי לי לעשות בכבוד ובנחישות את הדברים שראוי וצריך לעשות.
 אמצעי ידי ברגעים של קושי, של ספק, של התלבטות, של חוסר ודאות.
 חזקיני, נפש אשר בקרבי, להבחין בין טוב ורע, בין אוהב לחנף, בין הגון לצבוע,
 בין רב לערב רב.
 יהי רצון מלפניך, תעצומות נפשי שלי,
 שאתגבר על רשעותם של קנאים הממלאים אזני ביללותיהם.
 שאתייצב בכבוד אל מול שנאתם וקנאותם. שאעמוד איתן בפני רצונם העיוור
 והאנוכי.
 שאתמודד בכבוד עם כהני דת, המלבים שנאה כפנחס ומבקשים שכרם במעשי זמרי.
 שאדע מה להשיב לרשעותם, לעיוורונם, לבוז ולזלזול הרוחשים בליבם
 לכל מי שאיננו כמותם.
 הרחיקיני, נפשי, מאנשי הדמים.
 אלוהים בפהם, שנאת אחים בליבם, דבש מורעל שפתותיהם.
 רבנים, דברנים, ברברים, ברברנים, מכשפי כישופים ומושכי משיחים.
 מגלגלי גאולות ומחשבי קיצין, מקהילי קהילות והבל מרביצים.
 הפרי, נפשי, עצתם וקלקלי רוע מחשבתם. יפתחו עיני מאמיניהם ויראו רוע פועלם.
 שמרי נפשי שלי על שלוותך, על ביטחונך בטוב, על אמונך באדם, על
 תקוותך לעתיד.
 עזרי לי לשמור על הארץ הטובה הזו ועל כל בנותיה ובניה, תבוא רוח חן
 וחסד ותשרה ביננו.
 תני בי את הכוח להגן ולשמור על המדינה הקטנה הזו ועל כל אזרחיה.
 לנצור את עיקריה המקודשים.
 על השוויון, על החרות, על החסד ועל האמת. אור חדש לו יאיר לנו וצדק
 לפנינו יהלך.
 כי אם נעמוד איתן אל מול הנחשול השחור, לא יוכלו לנו עוד להסיגנו אחור.
 אך טוב וחסד ירדפנו כי לנו מלכות האדם לעולמים ולדורי דור.³⁷

כותב טקסט זה ממען אותו אל נפשו ולא אל הקדוש ברוך הוא, וכך מעיד הטקסט
 הזה על עצמו שאינו תפילה במונח המקובל של המילה. במידה מסוימת אפשר לומר
 שאף-על-פי שטקסט זה בא להגיב לתפילה שחיבר הרב אבינר, הטקסט היסודי שעמד
 בבסיסו מבחינה תמטית ומבחינת עולם הדימויים הוא השיר 'אני מאמין' של שאול
 טשרניחובסקי, שגם בו פונה הדובר אל נפשו, אל תעצומותיה ואל האמונה ברוח האדם
 ובעוצמתו. ייתכן גם שהוא "משוחח" עם 'שיר משמר', שאותו כתב נתן אלתרמן לבתו
 ("שמרי נפשך, כוחך שמרי, שמרי נפשך...").

כמו בטקסט של הרב אבינר, גם טקסט זה נוקט לשון חריפה ביותר. בריוזן אינו חושש
 להצביע ישירות על אלה שהם בעיניו "אנשי הדמים... רבנים, דברנים, ברברים,
 ברברנים, מכשפי כישופים ומושכי משיחים" ומבקש מנפשו להרחיקו מהם. כמו

37 הטקסט פורסם במדור 'דעות' של ynet (<http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3127007,00.html>).

הרב אבינר, גם כאן לא ניכרים איפוק וסובלימציה בביטוי, ואולי הדבר נובע מכך שמלכתחילה לא נועד הטקסט הזה להיאמר בהקשר ליטורגי.³⁸

2. לבסוף נביא שלושה טקסטים שנכתבו בהקשר של תהליך ההתנתקות והם בנויים על לשון ספר איכה. הראשון שבהם כותרתו 'קינה על גוש קטיף', והנה שני בתיו הראשונים:

ארצי בידי זרים כבובה
שליטיה היתה נפשם נבובה
ויד ה' בארצי הויה
"על אלה אני בוכיה" (איכה א, טז)

לא אשתוק. אשאל תמיד על מה
עקרתם אנשים צדיקים מהאדמה
האם מת טוב לבכם, נשמתכם נרדמה
על אלה עיני יורדה דמעה (על-פי איכה א, טז).³⁹

קינה זו עושה שימוש בפסוקים מאיכה כדי לזעוק כנגד המצב שאליו נקלעה המדינה. טקסט אחר, שכותרתו 'קינת "איכה" על גזירת הגירוש וההתנתקות מגוש קטיף וחבל עזה' עושה שימוש צמוד יותר בפסוקי המגילה תוך שהיא נותנת להם את הפרשנות הרלוונטית. הנה ראשיתו:

א. אִיכָה יִשְׁבָּה בְּדָר נַחֲלַת אָבוֹת – גּוֹשׁ קָטִיף חָבַל עֲזָה וְהַשׁוֹמְרוֹן – רַבְתִּי עָם.
יִשְׁבָּה בְּגוֹיִם לֹא מִצָּאָה מְנוּחַ. גָּלְתָה מְעוֹנֵי רַעֲיוֹנֵי וּמְרַב אֹלֶת. רַעֲיָה בְּגָדוּ בָּהּ
הָיוּ לָהּ לְאֵיבִים.
אֵין לָהּ מְנוּחָם מִכָּל אֲהֵבֶיהָ.
ב. דַּרְכֶיהָ אַבְלוֹת, שְׁעָרֶיהָ וּמַחְסוּמֶיהָ מְסֻגְרִים, מְנַהֲיָהּ וְנֶאֱנָחִים, יוֹשְׁבֵיהָ נֹגְגִים
וְהָיָה מֵר לָהּ.
ג. הָיוּ צָרִיהָ לְרֹאשׁ. אִיבֶיהָ מִימִין וּמִשְׂמָאל עוֹלְצִים. עוֹלְלֶיהָ הִלְכוּ שְׁבִי לְפָנֵי צָר,
קָרְאוּ עֲלֶיהָם מוֹעֵד לְשֹׁבֵר בַּחוּרֵיהֶם.
ד. זָכְרָה יִשׁ"ע יְמֵי גְדֻלָּה וְתַפְאֲרָתָהּ, כָּל מַחְמַדֶּיהָ אֲשֶׁר הָיוּ מִימֵי קֶדֶם,
בְּנֶפֶל עֲמָה בְיַד עֲמָה הֵצֵר, וְאֵין עוֹזֵר לָהּ. רְאוּהָ צָרִים מִבֵּית וּמְחוּץ, שְׁחָקוּ עַל
מִשְׁבֶּתָהּ.

הכותב ממשיך בקינה על הפינוי ועל האובדן שחל בעטיו ואז מוסיף עוד שלושה בתים, כותרתו של הראשון 'לשמאלנים' (המכונים שם: "הרפויים, הצבועים ויפי הנפש"),

38 חבר הכנסת בריוון כתב לי שכתב את מה שהוא מכנה "תפילה" (במרכאות) "מיד כשקראתי את תפילתו ושל הרב אבינר, כתבתי אותה במהירות וברצף אחד ולא תיקנתי בה דבר אח"כ. לא, לא רציני שאחרים יתפללו את הדברים שלי. כתבתי לעצמי מה שחשתי (בעיקר כעס וצורך להתרחק מך) ואח"כ החלטתי לתת לאחרים לראות את הכתוב". על השאלה אם ידוע לו אם מישהו השתמש בטקסט שלו באופן ליטורגי, ענה: "לא. וזה יהיה לי מוזר מאד אם יש כאלה".

39 הקינה פורסמה באתר השירה 'צורה' (<http://www.tzura.co.il/tshsd/yeziraprint.asp?id>) (=24137).

כותרת השני 'למתיישיבים ולימנים' (ובו מביע הכותב אמונה ש"לא יזנה לעולם ה") והשלישי 'תפילה ותקווה' (ובו קורא הכותב בין היתר: "תדרף באף ותשמידם", אם כי אינו מפרש את מ). הכותב מעיד על כוונותיו באמרו "קינה זו נכתבה בעיקר שתשמש לאוזני שאר העם והעולם, ופחות לאוזני הקב"ה".⁴⁰

מן הצד השני של המפה הפוליטית כתב יצחק פרנקנטל, מייסד 'ארגון אריק לפיוס, סובלנות ושלום', קינה אחרת, גם היא זועקת על המצב בלשון חריפה וישירה, אלא שהחורבן בתיאורו של כותב זה הוא בעל אופי אחר מזה שתיארו שני הכותבים דלעיל. הנה בית אחד ממנה:

איכה הייתה לבדד הצדק והצדקה
איכה ישבה בדר העיר רבתי עם
איכה טינפו רבני מוסרי
איכה הריעו בקול ובתרועה
לא כבוד לא תבונה אלא דורסנות

יחי הכיבוש יחי הכובש
ומילל ולא בושש
ולא חס על עוללים יונקים וזקנים
רק בשם אלוקי כקרדום חפור נגד הפינוי.

הטקסט הכתוב בסגנון של קינה עושה שימוש במטבעות לשון הלקוחים ממגילת איכה ובאמצעותם זועק על הקלקול החברתי והמוסרי שפשה לדידו בחברה הישראלית ובעיקר בקרב מנהיגיה הדתיים. הוא מתאר את המצב הנוכחי אשר בו "יחי הכיבוש יחי הכובש", והקדוש ברוך הוא אינו אלא "קרדום חפור נגד הפינוי".⁴¹

ראינו אם כן, ששני צדי המתרס הפוליטי נזקקים בטקסטים שלהם ללשון הקינה והחורבן של ספר איכה. יש לשער שדבר זה נובע הן מן העובדה שתהליך ההתנתקות החל בסמוך לתשעה באב, שבו נקראת המגילה, הן מן התכנים של המגילה העוסקים בחורבן ובאסון לאומי. כותבים מימין ומשמאל שילבו בתפילותיהם יסודות פניטטיביים, דהיינו, עניינים הקשורים בחשבון נפש, בוודיו ובראייה פסימית של טבע האדם ומציאותו.

40 הטקסט פורסם בפורום 'עצור כאן חושבים' באתר הפורומים 'הייד פארק'. בפורום מודה הכותב שהקינה נכתבה בעידן דריתחא ובעיצומה של ההתנתקות, ואילו כיום היה מעדן ומרכך את הדברים, בעיקר את הדברים האמורים על אלה שעליהם הוא אומר "מין שאני עדיין מחשיב כאחי".

(<http://hydepark.hevre.co.il/hydepark/topic.asp?topicid=1807471&whichpage=2>). הטכניקה שלו היתה העתקת המגילה כולה, תוך שהוא משמיט מה שכינה: "פסוקים לא רלוונטיים" ומרחיב בענייני דיומא (דהיינו תהליך ההתנתקות) בפסוקים שהשאיר.

41 כותב הטקסט העיד בפניי, שאף שהוא סומך את ידו על האמור בטקסט ומתכוון לכל האמור בו, לא יצר אותו כתפילה במובן המלא של המילה, אלא כ"פרודיה ליטורגית". למעשה הוא נולד אך ורק כמשקל נגד לתפילת הרב אבינר שהוזכרה למעלה (וראו דבריו בהערה 4 לעיל).

סיכום והערכה

הטקסטים שהובאו כאן דיברו בריבוי לשונות וסגנונות ועשו שימוש ברבדים ספרותיים ולשוניים מגוונים. היו שאמרו דברי קינה המתמקדת בתחושת האובדן והאבל, אחרים בחרו בלשון מתריסה, יש שהשתמשו בסוגה הליטורגית של הווידוי וקבלת דין, ואחרים נקטו לשון בקשה ותחינה או רפלקסיה והתבוננות עצמית. היו שאמרו דברי הודיה בהקשר של תהליך ההתנתקות. ראינו טקסטים המשקפים אמונות ודעות מגוונות, ובהם התייחסויות שונות לתהליך ההתנתקות. אלה נעו בין תפישה של ההתנתקות כאסון לאומי או כעונש משמים מחד גיסא ותחושה של תחילת תיקון ועשיית צדק מאידך גיסא. ראינו טקסטים שסגולותיהם הספרותיות מגוונות – מכתובה אישית מאוד ובלתי מעובדת במתכוון, ועד הקפדה רבה על כתיבה איכותית העומדת בקניי-מידה פואטיים.⁴² הטקסטים שונים זה מזה גם במידת הפרסום שקיבלו ובהיקף השימוש שזכו לו. מקצת הטקסטים זכו לפרסום באמצעי התקשורת ובכתיבה הכנסת ומקצתם ראו אור באתר לא מרכזי באינטרנט ועתידיים להישאר בתהום הנשייה. עם זאת ראוי לציין כמה קווי דמיון בין הטקסטים השונים.

קו מרכזי בתפילות אלו הוא שרבות מהן מכילות היבטים של תפילות פנייטיביות, דהיינו תחושה של הכאה על חטא וחוסר ראיויות בעמידה האנושית בפני הקדוש ברוך הוא, בד בבד עם הצדקת האל.⁴³ הצעתי לעיל שאלה נבעו הן מן התחושה שמדובר בתהליך דרמטי מעורר רגשות חזקים, אשר תחושה עמוקה של דין עומדת בבסיסו, הן מן העובדה שתהליך ההתנתקות התבצע מיד לאחר שלושת השבועות של בין המצרים (דהיינו מי"ז בתמוז ועד ט' באב) ובסמוך לימים הנוראים – שתי התקופות בלוח השנה העברי שבהן הליטורגיה הפנייטיבית תופסת חלק ניכר בתפילות ישראל. זה אולי גם הטעם לכך שלשון מגילת איכה ורוחה נכחו ברבים מן הטקסטים. באופן בולט פחות באה לידי ביטוי ליטורגי העובדה שההתנתקות עצמה חלה בזמן שבועה שבועות דנחמתא (למשל, בתפילתו של הרב גיסר ובתפילה של הרב קלמן).

תפילה, מעצם הגדרתה, היא פנייה כלפי שמיא. היא מגדירה את היחס בין המתפלל לריבונו, ובה בשעה היא זירת התמודדות שלו עם עצמו, עם קהילתו וגם עם מי שאינו נמנה על קהילתו המיידית. ריבוי הנמענים של התפילה בולט במיוחד בטקסטים שראינו. מקצת הטקסטים שנידונו כאן באים לשדר מסר של מנהיגות ונחמה, אחרים מבקשים להעלות חמה (ראו הערה 29), ומכאן שמלבד הנמען העיקרי של התפילה – הקדוש ברוך הוא – יש לה עוד נמענים והם בשר ודם. אחרים מן הטקסטים

42 כאמור, מטרת הדיון לא היתה לברוק כאן את דקות הביטוי והשלמות הספרותית. אדרבה, דווקא טקסטים לא-מהוקצעים עשויים לחשוף את כוונת יוצריהם ואת התאולוגיה והאידיאולוגיה שמאחוריהן באופן חד יותר.

43 בבסיסה של הליטורגיה הפנייטיבית עומדת התפישה המתבטאת בפסוק: "לך ה' הצדקה ולנו בשת הפנים" (דניאל ט, ז). תפילות פנייטיביות מכילות היבטים של וידוי, הכאה על חטא ובקשת סליחה. בתפילות ישראל ניכרים אלמנטים פנייטיביים בעיקר בתפילות הימים הנוראים, הסליחות והתחנון.

משקפים מבט רפלקטיבי והתמודדות אישית, בעוד זולתם מתמודדים עם מתחים בתוך החברה הישראלית.

ההסתמכות על טקסטים קנוניים ובתוך כך גיוסם לצרכים הממוקדים של כותביהם מלמדת אותנו על המחויבות ללשון הליטורגית ולתכניה (זאת גם בקרב מי שאינם נוהגים להתפלל תדיר) ועל האופן שבו השימוש בתכניה ובמסגרותיה של התפילה נתפש כאפקטיבי וכמעורר רגשות ומחשבות.

ראינו שכותבי התפילות, הפיוטים והטקסטים שהובאו כאן ביקשו מחד גיסא ליצוק צוף חדש לקנקנים עתיקים, דהיינו להערות תכנים חדשים ורלוונטיים לכלים של התפילה, ומאידך גיסא למזוג יין ישן בכלים חדשים, דהיינו להשתמש בתכנים של התפילה הקדומה ובלשונויותיה כדי להציע דרך התייחסות אותנטית ורלוונטית לאירועים האקטואליים שנידונו כאן.

מאמר זה אינו בא לתת אלא הערכה ראשונית של חומר ליטורגי, פרא-ליטורגי ופסבדו-ליטורגי שנכתב בעצם תהליך ההתנתקות בקיץ תשס"ה ובעקבותיו. ממרחק של ימים ושנים נוכל להעריך הערכה מלאה יותר את הרושם שהשאירו נוסחים אלו ודומים להם ולברוק אם גרעינים ליטורגיים שנוזעו בטקסטים שנבדקו כאן יתנו פרות. מלבד האמור לעיל, מטרתו של המאמר היתה לבדוק כיצד הליטורגיה והשפה הליטורגית משמשים בתגובתם של אנשים לאירועי המקום והשעה. מחקר עתידי יוכל לעסוק בבדיקה של תופעת כתיבת תפילות בהקשר פוליטי-חברתי נתון בזיקה להידרשותם של יחידים וציבורים לסוגות ספרותיות אחרות.⁴⁴

לנוכח הכאב, הזעקה והתקווה שעולים מן הטקסטים שהובאו כאן, אני מבקשת לשטוח תפילה בפני בורא עולם, מי ייתן ויהיו התפילות גשר וכלי לריפוי ולצרי.

44 לדוגמה אפשר לראות את כתיבת השירה בציבור הדתי-לאומי ובכלל זה השירה של קבוצת משוררי 'משיב הרוח', אשר הוציאו חוברת שירים ודברי הגות המוקדשים להתנתקות. מקצת היצירות המופיעות שם יכולות להיחשב ליטורגיות או פרא-ליטורגיות.